

ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ ЗАКЛАДАМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

FINANCIAL SUPPORT FOR THE TRAINING OF SPECIALISTS BY HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS IN UKRAINE

УДК 336.14

<https://doi.org/10.32843/infrastruct40-6>

Бержанір І.А.

к.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів,
обліку та економічної безпеки
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини

Ящук Т.А.

к.е.н., старший викладач кафедри
маркетингу, менеджменту
та управління бізнесом
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини

Berzhanir Inna

Pavlo Tychuna Uman State Pedagogical
University

Yashchuk Tetiana

Pavlo Tychuna Uman State Pedagogical
University

У статті обґрунтована роль освіти як важливого чинника суспільного прогресу, економічного та духовного розвитку і впровадження інновацій. На основі вивчення статистичної інформації визначено динаміку контингенту студентів закладів вищої освіти в Україні протягом останніх років за джерелами фінансування їх навчання. Проведений аналіз фінансування підготовки фахівців закладами вищої освіти показує, що у державі склалася система, яка, переважно, забезпечує виконання ними своєї статутної діяльності. Доведено, що фінансування вищої освіти із державного і місцевих бюджетів має стійкі тенденції до зменшення та зростання частки приватного фінансування за рахунок коштів фізичних осіб – споживачів освітніх послуг. Зроблено висновок про наявність процесів трансформації інституційних основ вітчизняної системи вищої освіти, результатом яких є зменшення державних видатків для потреб вищої школи і зростання частки приватного фінансування та зменшення кількості студентів.

Ключові слова: заклади вищої освіти, підготовка фахівців, фінансове забезпечення, обсяги фінансування, джерела фінансування, державне фінансування, приватне фінансування.

В статті обґрунтована роль освіти як важливого фактора суспільного про-

гресу, економічного та духовного розвитку і впровадження інновацій. На основі вивчення статистичної інформації визначено динаміку контингенту студентів закладів вищої освіти в Україні в останні роки за джерелами фінансування їх навчання. Проведений аналіз фінансування підготовки фахівців закладами вищої освіти показує, що у державі склалася система, яка, переважно, забезпечує виконання ними своєї статутної діяльності. Доведено, що фінансування вищої освіти із державного і місцевих бюджетів має стійкі тенденції до зменшення та зростання частки приватного фінансування за рахунок коштів фізичних осіб – споживачів освітніх послуг. Зроблено висновок про наявність процесів трансформації інституційних основ вітчизняної системи вищої освіти, результатом яких є зменшення державних видатків для потреб вищої школи і зростання частки приватного фінансування та зменшення кількості студентів.

Ключевые слова: заведения высшего образования, подготовка специалистов, финансовое обеспечение, объемы финансирования, источники финансирования, государственное финансирование, частное финансирование.

The article substantiates the role of education as an important factor in social progress, economic and spiritual development and innovation. From the effectiveness of the functioning of the higher education system, which reveals a direct impact on the level of the national economy of the country by training qualified personnel for all its sectors. Important are the regulatory and organizational and economic conditions in which higher education institutions operate. Among them, their financial support is of key importance. Based on the study of statistical information, the dynamics of the contingent of students of higher education institutions in Ukraine in recent years has been determined by the sources of funding for their education, which is the result of the state policy regarding the institution of higher education and trends in the demographic structure of the population. The analysis of financing the training of specialists by higher education institutions shows that the state has developed a system that basically ensures that they fulfill their statutory activities. It is proved that financing of higher education from the state and local budgets has steady trends towards a decrease and an increase in the share of private financing at the expense of individuals - consumers of educational services. In this way, the state promotes the introduction of competitive foundations and the gradual commercialization of the institution of higher education. For this, a mechanism for introducing market relations in the field of higher education is used. Important here is the influence of socio-economic, political and spiritual-ideological factors: the level of development of the national economy, the processes of reforming public relations, the legal framework, the demographic situation in the country. It is concluded that there are processes of transformation of the institutional foundations of the national system of higher education, the result of which is a reduction in public spending for the needs of higher education and an increase in the share of private funding and a decrease in the number of students. The reform of the higher education financing system necessitates the improvement of the organizational and economic mechanism of financial support, the adoption of effective managerial decisions. Of particular importance here is ensuring the optimal balance between budget financing and other sources of replenishment of financial resources of higher education institutions.

Key words: higher education institutions, training of specialists, financial support, volumes of financing, sources of financing, state financing, private financing.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку людської цивілізації значно зростає роль освіти як важливого чинника економічного росту, впровадження інформаційних технологій, урізноманітнення духовного життя, прогресу суспільства загалом. Особливу значущість має освіта для формування креативних особистостей, здатних до активної професійної і соціальної діяльності в умовах демократичного суспільного середовища. Рівень грамотності і освіченості населення держави є одним із головних критеріїв оцінки її розвитку. Науковці І. Ф. Радіонова та Н. О. Ткаченко

стверджують, що численні емпіричні дослідження підтвердили існування прямого зв'язку між змінами загального освітнього рівня населення країн і темпами економічного зростання [1].

Усі ці показники великою мірою залежать від ефективності функціонування системи вищої освіти, яка виявляє безпосередній вплив на рівень національної економіки країни через підготовку кваліфікованих кадрів для усіх її галузей. Як наголошує О. Г. Чумаченко [2], вища освіта повинна забезпечити розвиток інноваційного циклу від стадії фундаментальних досліджень до випуску і реалізації

наукомісткої продукції та технологій, формувати і удосконалювати інноваційну інфраструктуру, здійснювати підготовку, перепідготовку та підвищення кваліфікації фахівців інноваційної сфери.

Діяльність вищої освіти, таким чином, визначає подальший розвиток держави, формуючи її інтелектуальний потенціал і забезпечуючи технічний та соціальний прогрес. Тому важливими є умови, у яких функціонують заклади вищої освіти, чільне місце серед яких займає їх фінансове забезпечення. Обґрунтування шляхів оптимального фінансування закладів вищої освіти набуває практичного значення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Методологічні принципи та концептуальні підходи до аналізу процесів фінансування закладів вищої освіти, теоретичне обґрунтування і методичне забезпечення організаційно-економічних основ формування їх фінансових ресурсів, вивчення тенденцій і закономірностей досягнення фінансової стійкості університетів в умовах ринку освітніх послуг стали предметом наукового аналізу вітчизняних та зарубіжних вчених-економістів: І. В. Абанкіна, Ю. Ю. Бенедик, М. Ю. Білінець, Т. М. Боголіб, З. С. Варналія, Я. Вернера, М. В. Дмитришин, О. В. Калашникова, І. С. Каленюк, О. В. Кукліна, О. В. Лютої, П. Маркуччі, Т. Н. Неровні, Є. А. Ніколаєнко, О. П. Панкрухіна, Н. Г. Пігуль, Є. А. Стадного, К. Солерно, В. В. Тараканова, Л. С. Шевченко та інших.

Постановка завдання. Недостатність рівня фінансового забезпечення і недосконалість каналів надходження грошових коштів до вітчизняних закладів вищої освіти обумовлює необхідність пошуку і реалізації різноманітних чинників та інструментів їх удосконалення.

У аналізі сутності механізму фінансового забезпечення університетів невирішеною проблемою є вивчення потенційних шляхів і напрямів збільшення його обсягів для підвищення рівня підготовки фахівців. Значною перешкодою у цьому

напрямку є недостатність нормативно-правового забезпечення фінансування, зокрема, у напрямку розширення фінансово-економічної самостійності закладів вищої освіти.

Теоретичний аналіз організаційно-економічного механізму фінансування підготовки бакалаврів та магістрів має на меті сприяти максимальному використанню освітнього і наукового потенціалів університетів. Активізація їх фінансово-економічної діяльності забезпечить підвищення значущості системи вищої освіти у суспільному розвитку.

Метою статті є аналіз напрямів формування та використання джерел фінансового забезпечення підготовки фахівців закладами вищої освіти в Україні протягом останніх років, характеристика організаційно-економічних основ надходження грошових коштів, а також удосконалення процесу управління механізмом фінансування освітнього і наукового процесів.

Виклад основного матеріалу дослідження.

В Україні здійснюють діяльність заклади вищої освіти різних форм власності, метою яких є підготовка, перепідготовка фахівців, підвищення кваліфікації працівників з вищою освітою з великого спектру галузей знань і спеціальностей для усіх сфер життєдіяльності держави.

Потужними центрами підготовки підготовки бакалаврів та магістрів є університети, академії, інститути. Проведений аналіз показує, що протягом 2010–2019 років під впливом об'єктивних соціально-економічних чинників відбулося поступове скорочення кількості цих закладів з 330 у 2010 р. до 282 у 2019 р. (на 14,6%). Наслідком дій державної влади у сфері вищої освіти є також значне зменшення кількості приватних закладів: за цей час вони зменшились більше, ніж на чверть (26,3%). У той же час державних і комунальних закладів на ринку освітніх послуг стало менше лише на 9,6% (з 231 до 209) [3].

В. І. Усик вважає, що про ефективність освіти можуть свідчити такі показники як кількість тих,

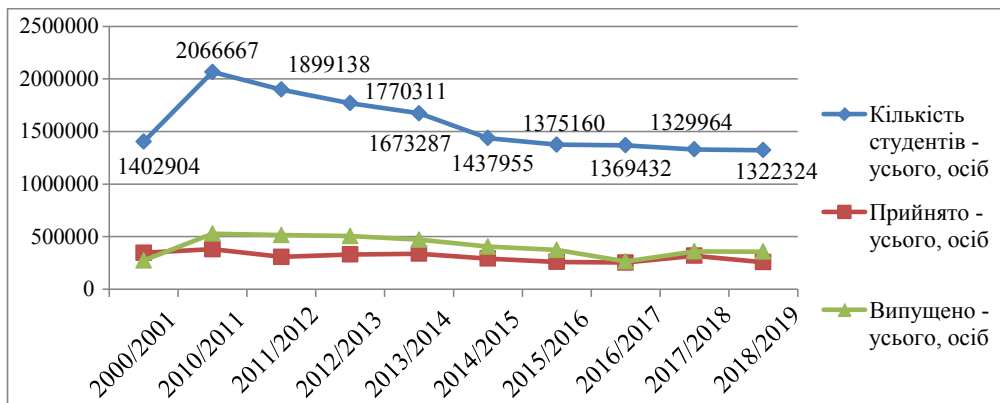

Рис. 1. Динаміка підготовки фахівців закладами вищої освіти (університети, академії, інститути) у 2000–2019 рр.

Джерело: складено на основі [3]

хто навчається (кількість школярів, студентів і т.і.), рівень успішності випускників (кількість тих хто, вступив у ВНЗ чи швидкість працевлаштування після закінчення ВНЗ або ж рівень заробітної плати випускників чи їх шлях зростання по кар'єрних сходинках) [4, с. 21].

Вивчивши статистичну інформацію, можемо стверджувати, що динаміка контингенту студентів вітчизняних закладів вищої освіти відображає результати проведення політики держави щодо інституту вищої освіти та тенденції змін у демографічній структурі країни. На рис. 1 проілюстровано загальні тенденції зміни кількості підготовки закладами вищої освіти фахівців за період 2010–2019 рр. Видно, що протягом 2000–2010 рр відбувалось збільшення контингенту студентів з 1402904 осіб у 2000–2001 навчальному році до 2066667 осіб у 2010–2011 навчальному році (22,4%). У наступному десятиріччі (2010–2019 рр.) бачимо тенденцію значного зменшення кількості здобувачів вищої освіти – на 36%.

Разом з тим, освіта відіграє і у майбутньому відіграватиме вирішальну роль у розвитку держави. У зв'язку із модернізацією сучасної вищої освіти з метою її інтеграції до європейського освітнього простору оптимізація витрат на фінансування вищої освіти в Україні стає одним із державних пріоритетів її розвитку. Тому кардинально змінюються не тільки структура, кваліфікаційні вимоги до кадрового складу, умови навчання, а й механізми фінансування вищої освіти країни, що потребує ретельного аналізу для можливості їх максимальної прозорості [2].

Відповідно до статті 53 Конституції України, держава забезпечує доступність і безоплатність дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах; розвиток дошкільної, повної загальної середньої, позашкільної, професійно-технічної, вищої і післядипломної освіти, різних форм навчання; надання державних стипендій та пільг учням і студентам [5].

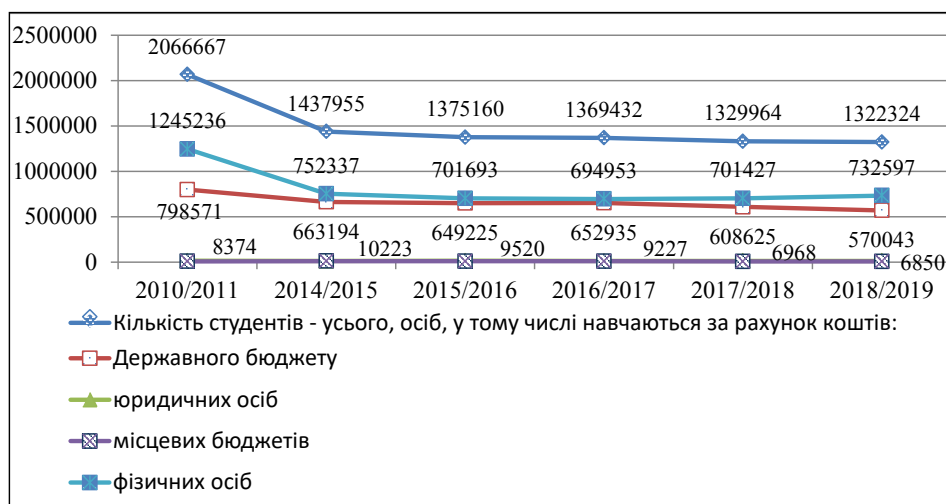

Рис. 2. Динаміка контингенту студентів закладів вищої освіти (університети, академії, інститути) у 2010–2019 рр. за джерелами фінансування їх навчання, осіб

Джерело: складено на основі [3]

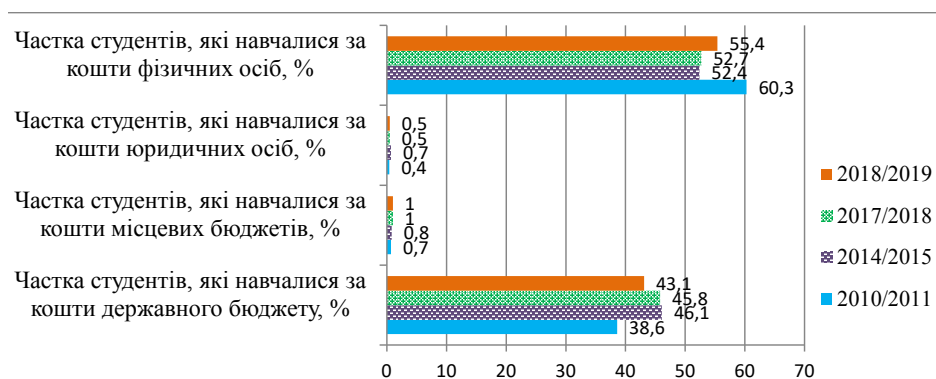

Рис. 3. Питова вага студентів закладів вищої освіти (університети, академії, інститути) у 2010–2019 рр. за джерелами фінансування їх навчання, %

Джерело: складено на основі [3]

Фінансування державних закладів вищої освіти здійснюється за рахунок коштів державного бюджету на умовах державного замовлення на оплату послуг з підготовки фахівців, наукових і науково-педагогічних кадрів та за рахунок інших джерел, не заборонених законодавством, з дотриманням принципів цільового та ефективного використання коштів, публічності та прозорості у прийнятті рішень. Залучені кошти спрямовуються на провадження статутної діяльності закладу вищої освіти в порядку і на умовах, визначених законодавством та статутом закладу вищої освіти [6].

Найголовнішим каналом фінансування вищої освіти є грошові ресурси, які надходять із державного і місцевих бюджетів. Аналіз видатків зведеного бюджету України дає можливість об'єктивно визначити значущість вищої освіти основного інституту підготовки фахівців високої кваліфікації для економіки країни. Так, протягом 2010 – 2017 рр. частка витрат на вищу освіту у відсотках до видатків зведеного бюджету знизилась більше, ніж удвічі – від 6,6% у 2010 р. до 3,7% у 2017 році [7, с. 18].

Отже, як видно, держава не вважає витрати на вищу освіту пріоритетним напрямом бюджетної політики, що може призвести до серйозних соціально-економічних проблем у майбутньому. Такі підходи до фінансування виявили значний вплив на загальний контингент студентів і, особливо, на чисельність студентів, які навчалися на місцях державного замовлення (рис. 2).

Під час дослідження встановлено, що протягом останнього десятиріччя відбувається процес значного зменшення частки студентів, навчання яких фінансується державою – якщо у 2010–2011 навчальному році їх було 798571 осіб, то у 2018–2019 році це число скоротилося до 570043 (на 28,6%).

Таким способом держава сприяє впровадженню конкурентних засад та поступової комерціалізації інституту вищої освіти. Для цього застосовується механізм впровадження ринкових відносин у сфері вищої освіти, що має на меті зменшення обсягів її фінансування державою і зростання частки приватного фінансування, передусім, за рахунок коштів фізичних осіб – споживачів освітніх послуг.

Питома вага джерел фінансування навчання студентів закладів вищої освіти протягом 2010–2019 рр. проілюстровано на рис. 3.

Бачимо, що чисельність студентів державної форми навчання збільшилась з 38,6% у 2010–2011 навчальному році до 43,1% у 2018–2019 навчальному році. Разом з тим, частка осіб, які навчалися у закладах вищої освіти за кошти фізичних осіб зменшилась на 4,9%. Протягом цього ж періоду практично незмінною була кількість студентів, яких фінансували місцеві бюджети та юридичні особи – у межах 0,4–1,0%.

Результати проведеного аналізу підтверджують тенденції трансформації інституційних основ вітчизняної системи вищої освіти, які призвели до обмеження державних видатків для потреб вищої школи і, як наслідок, до розширення частки приватного фінансування та зменшення кількості студентів. Важливим тут є вплив соціально-економічних, політичних і духовно-ідеологічних чинників: рівня розвитку національної економіки, процесів реформування суспільних відносин, нормативно-правової бази, демографічної ситуації в країні тощо.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, проведений аналіз фінансування підготовки фахівців закладами вищої освіти показує, що протягом 2010–2019 років склалася система, яка, переважно, забезпечує виконання ними своєї статутної діяльності. Університети, академії, інститути формують грошові ресурси за рахунок державного бюджету, місцевих бюджетів, коштів юридичних осіб та фізичних осіб.

Реформування системи вищої освіти і, зокрема, її фінансування обумовлює необхідність удосконалення організаційно-економічного механізму фінансового забезпечення, реалізації системних заходів та прийняття ефективних управлінських рішень. Особливу значущість тут має забезпечення оптимального співвідношення між бюджетним фінансуванням та іншими джерелами поповнення фінансових ресурсів закладів вищої освіти.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Радіонова І. Ф., Ткаченко Н. О. Соціальний капітал у формуванні екстерналії освітньої сфери. *Економічний часопис-XXI*. 2011. № 11/12. С. 3–7. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/2345678954/01Radionova.pdf> (дата звернення: 18.02.2020).
2. Чумаченко О. Г. Роль вищих навчальних закладів у створенні інноваційної моделі зайнятості. *Проблеми формування та розвитку інноваційної інфраструктури: європейський вектор – нові виклики та можливості* : матеріали III Міжнар. конф., 14 травня 2015 р. Львів : Національний університет «Львівська Політехніка». URL: <http://ena.lp.edu.ua/bitstream/ntb.pdf> (дата звернення: 18.02.2020).
3. Вища освіта в Україні у 2018 році. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2005/osv_rik/osv_u/vysh_osvita/arch_vysh_osvita.htm (дата звернення: 19.02.2020).
4. Усик В. І. Ефективність сфери освіти як необхідність зваженої освітньої політики. *Соціально-гуманітарні науки та сучасні виклики* : матеріали III Всеукр. наук. конф., 25–26 травня 2018 р. Частина II. Дніпро : СПД «Охотнік», 2018. С. 20–21.
5. Конституція України: Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 20.02.2020).
6. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII. Дата оновлення: 16.01.2020. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (дата звернення: 20.02.2020).

7. Вища освіта в Україні у 2017 році : статист. збірник / за ред. І. Є. Вернера. Київ : Держ. служба статистики, 2017. 298 с.

REFERENCES:

1. Radionova I. F., Tkachenko N. O. (2011) Sotsialnyi kapital u formuvanni eksternalii osvithoi sfery [Social capital in the formation of externalities of the educational sphere]. *Ekonomichnyi chasopys-XXI*, no. 11/12, pp. 3–7. Available at: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/23456789541-Radionova.pdf> (accessed 18 February 2020).

2. Chumachenko O. H. (2015) Rol vyshchych navchalnykh zakladiv u stvorenni innovatsiinoi modeli zainiatosti [The role of higher education institutions in creating an innovative employment model]. Proceedings of the *Problemy formuvannia ta rozvytku innovatsiinoi infrastruktury: yevropeyskyi vektor – novi vyklyky ta mozhyvosti: III Mizhnarodna konferentsiia (Ukrainian, Lviv, May 14, 2015)*. Available at: <http://ena.lp.edu.ua/bitstream/ntb.pdf> (accessed 18 February 2020).

3. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy (2019) Vyshcha osvita v Ukraini u 2018 rotsi [Higher education in Ukraine in 2018]. Available at: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2005/osv_rik/.htm (accessed 19 February 2020).

4. Usyk V. I. (2018) Efektyvnist sfery osvity yak neobkhydnyy zvezhenoi osvithoi polityky [The effectiveness of the education sector as the need for a balanced educational policy]. Proceedings of the *Sotsialno-humanitarni nauky ta suchasni vyklyky: III Vseukrainska naukova konferentsiia (Ukrainian, Dnipro, May 25–26, 2018)*. Dnipro: Okhotnik, Part II, pp. 20–21.

5. Konstytutsiia Ukrainy Constitution of Ukraine [Constitution of Ukraine] : Zakon vid 28.06.1996 №254k/96-VR. Available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254> (accessed 20 February 2020).

6. Pro vyshchu osvitu [About Higher Education] : Zakon Ukrainy vid 01.07.2014 №1556-VII. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (accessed 20 February 2020).

7. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy (2018) Vyshcha osvita v Ukraini u 2017 rotsi [Higher education in Ukraine in 2017]. Kyiv : Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy.